Περιεχόμενα

Εισαγωγή 9

ΕΝΟΤΗΤΑ 1. ΟΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΠΛΑΙΣΙΟ (ΠΡΟΤΖΕΚΤ – ΕΠΙΛΥΣΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ) ΚΑΙ Η ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Κεφάλαιο 1. Το πρότζεκτ 19
Το πρότζεκτ στην εκπαίδευση 20
Τύποι πρότζεκτ 25
Η πορεία ανάπτυξης του πρότζεκτ 26
Ο ρόλος των εκπαιδευτικών 33
Οι παρεκκλίσεις 35
Το πρότζεκτ και η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία 36
Παράδειγμα 39
Βιβλιογραφία 40

Κεφάλαιο 2. Η επίλυση προβλήματος 42
Τι είναι η επίλυση προβλήματος; 43
Το πρόβλημα 44
Η πορεία ανάπτυξης της επίλυσης προβλήματος 47
Πρότζεκτ και επίλυση προβλήματος: Δύο ή μία μέθοδος; 54
Βιβλιογραφία 58

Κεφάλαιο 3. Η μελέτη περίπτωσης 60
Τι είναι η μελέτη περίπτωσης; 61
Η περίπτωση 62
Τύποι μελέτης περίπτωσης 63
Η πορεία ανάπτυξης της μελέτης περίπτωσης 65
Παράδειγμα περίπτωσης 68
Βιβλιογραφία 70

ΕΝΟΤΗΤΑ 2. ΜΕΘΟΔΟΙ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΣΤΑΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ

Κεφάλαιο 4. Το ηθικό δίλημμα 73
Τι είναι το ηθικό δίλημμα; 74
Ηθική ανάπτυξη και ηθικά διλήμματα 75
Το ηθικό δίλημμα ως μέθοδος διδασκαλίας και μάθησης 79

Το σενάριο 80
Τύποι της μεθόδου 82
Η πορεία ανάπτυξης του ηθικού διλήμματος 86
Παραδείγματα 91
Βιβλιογραφία 94

Κεφάλαιο 5. **Το παιχνίδι ρόλων** 97
Τι είναι το παιχνίδι ρόλων; 97
Πεδία εφαρμογής και πλεονεκτήματα 98
Το παιχνίδι ρόλων στην εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία 100
Περιορισμοί και δυσκολίες 101
Τύποι του παιχνιδιού ρόλων 102
Ο ρόλος των εκπαιδευτικών 105
Η πορεία ανάπτυξης του παιχνιδιού ρόλων 106
Παράδειγμα 114
Βιβλιογραφία 116

Κεφάλαιο 6. **Η διαλογική αντιπαράθεση (Debate)** 119
Τι είναι η διαλογική αντιπαράθεση; 119
Πεδία εφαρμογής 121
Παιδαγωγικά πλεονεκτήματα 122
Τύποι διαλογικής αντιπαράθεσης 124
Περιορισμοί και δυσκολίες 130
Η πορεία ανάπτυξης της διαλογικής αντιπαράθεσης 130
Παράδειγμα 140
Βιβλιογραφία 142

Κεφάλαιο 7. **Το θέατρο φόρουμ** 145
Τι είναι το θέατρο φόρουμ; 145
Το ευρύτερο πλαίσιο 146
Οι θεωρητικές βάσεις 148
Οι παιδαγωγικές διαστάσεις 150
Οι αρχές του θεάτρου φόρουμ 151
Πεδία εφαρμογής 153
Η πορεία ανάπτυξης του θεάτρου φόρουμ 157
Ο ρόλος του συντονιστή 163
Περιορισμοί και δυσκολίες 163
Παραδείγματα 166
Βιβλιογραφία 168

ΕΝΟΤΗΤΑ 3. **ΜΕΘΟΔΟΙ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΙΟΥ**

Κεφάλαιο 8. **Η χαρτογράφηση εννοιών** 173
Τι είναι η χαρτογράφηση εννοιών; 173

Οι θεωρητικές βάσεις 174
Η δομή του εννοιολογικού χάρτη 176
Είδη εννοιολογικών χαρτών 178
Η χρήση των εννοιολογικών χαρτών 183
Η πορεία ανάπτυξης της χαρτογράφησης εννοιών 186
Παράδειγμα 191
Βιβλιογραφία 191

Κεφάλαιο 9. **Η χαρτογράφηση κοινότητας** 193
Το ευρύτερο πλαίσιο: Η συμμετοχική χαρτογράφηση 194
Στόχοι συμμετοχικών χαρτών 197
Είδη συμμετοχικών χαρτών 198
Ο χάρτης κοινότητας 200
Η πορεία ανάπτυξης της χαρτογράφησης κοινότητας 204
Παραδείγματα 209
Βιβλιογραφία 213

Κεφάλαιο 10. **Η μελέτη πεδίου** 215
Τι είναι η μελέτη πεδίου; 215
Παιδαγωγικά πλεονεκτήματα 217
Η μελέτη πεδίου στο πρόγραμμα σπουδών του σχολείου 218
Κίνητρα και δυσκολίες 219
Η σημασία του σχεδιασμού 220
Η πορεία ανάπτυξης της μελέτης πεδίου 221
Παράδειγμα 228
Βιβλιογραφία 232

ΕΝΟΤΗΤΑ 4. **ΜΕΘΟΔΟΙ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ**

Κεφάλαιο 11. **Η αναζήτηση κοινού μέλλοντος** 237
Καταβολές της μεθόδου και συναφείς πρακτικές 237
Βασικά χαρακτηριστικά 239
Πεδία εφαρμογής της μεθόδου 240
Η πορεία ανάπτυξης μιας συνάντησης αναζήτησης κοινού μέλλοντος 241
Κρίσιμες παράμετροι 249
Παραδείγματα 252
Βιβλιογραφία 255

Κεφάλαιο 12. **Το εργαστήριο του μέλλοντος** 257
Καταβολές και πεδία εφαρμογής 257
Τι είναι το εργαστήριο του μέλλοντος; 259
Η πορεία ανάπτυξης του εργαστηρίου του μέλλοντος 260
Παράδειγμα 267
Βιβλιογραφία 270

Κεφάλαιο 13. **Ο καθοδηγούμενος οραματισμός** 271
Τι είναι ο καθοδηγούμενος οραματισμός; 271
Η πορεία ανάπτυξης του καθοδηγούμενου οραματισμού 272
Παράδειγμα 273
Βιβλιογραφία 274

ΕΝΟΤΗΤΑ 5. **ΜΕΘΟΔΟΙ ΜΕ ΚΑΦΕΝΕΙΑ**

Κεφάλαιο 14. **Το καφενείο της αειφορίας** 277
Καταβολές και πεδία εφαρμογής 277
Τι είναι το καφενείο της αειφορίας; 278
Η πορεία ανάπτυξης του καφενείου της αειφορίας 279
Βιβλιογραφία 283

Κεφάλαιο 15. **Το world café** 284
Πότε και γιατί χρησιμοποιείται 284
Τι είναι το world café; 286
Η πορεία ανάπτυξης του world café 287
Η μετασχηματιστική δυναμική της μεθόδου 294
Παραδείγματα 296
Βιβλιογραφία 297

ΕΝΟΤΗΤΑ 6. **ΜΕΘΟΔΟΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΙΔΕΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ**

Κεφάλαιο 16. **Ο καταιγισμός ιδεών** 303
Τι είναι ο καταιγισμός ιδεών; 304
Ο καταιγισμός ιδεών στην εκπαίδευση 305
Η πορεία ανάπτυξης του καταιγισμού ιδεών 308
Μερικές παραλλαγές 313
Παραδείγματα 316
Βιβλιογραφία 320

Κεφάλαιο 17. **Η επιτροπή πολιτών** 322
Τι είναι η επιτροπή πολιτών; 322
Σύντομο ιστορικό 324
Επιτροπές πολιτών για ζητήματα περιβάλλοντος και αειφορίας 325
Πλεονεκτήματα και περιορισμοί 325
Η πορεία ανάπτυξης της επιτροπής πολιτών 327
Παράδειγμα 338
Βιβλιογραφία 340

Όροι και έννοιες 343

Αντί επιλόγου 351

Εισαγωγή

Όπως σηματοδοτείται ήδη από τον τίτλο, το βιβλίο αυτό εστιάζει σε δύο βασικά πεδία: στις συμμετοχικές μεθόδους στη διδασκαλία και τη μάθηση, και στην εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία.

Και τα δύο αυτά πεδία έχουν ήδη σεβαστές ηλικίες, έχουν διανύσει μεγάλες διαδρομές, το πρώτο πάνω από εκατό χρόνια και το δεύτερο πάνω από πενήντα, αλλά δεν έχουν γεράσει. Αντίθετα, εξελίσσονται συνεχώς και γονιμοποιούνται από νέα ρεύματα ιδεών στην εκπαίδευση και την κοινωνία. Παρ' όλα αυτά, φαντάζουν ακόμη ως καινοτομίες, αφού δεν έχουν κατορθώσει να βρουν τη θέση που τους αξίζει στα προγράμματα σπουδών της εκπαίδευσης και στις κοινοτικές διαδικασίες. Διότι και τα δύο έχουν ανατρεπτική φύση και οι δυνάμεις συντήρησης των καθιερωμένων στην εκπαίδευση και την κοινωνία δεν τα αφήνουν να ευδοκιμήσουν. Επιμένουν όμως και τελικά εμβολιάζουν τις σύγχρονες σκέψεις και πρακτικές προς κατευθύνσεις αλλαγής.

Το πεδίο με τις συμμετοχικές μεθόδους αναδεικνύεται από τον διεπιστημονικό χώρο των επιστημών της εκπαίδευσης και κινείται σε δύο επίπεδα, τα οποία αλληλεπιδρούν και αλληλοτροφοδοτούνται: το επίπεδο των εκπαιδευτικών δομών και αυτό της κοινότητας. Το δεύτερο πεδίο τροφοδοτείται από τον διεπιστημονικό και πλουραλιστικό χώρο που συγκροτούν το περιβάλλον, η αειφορία και η εκπαίδευση. Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε με λίγα λόγια στα δύο αυτά πεδία.

Ως συμμετοχικές μεθόδους διδασκαλίας και μάθησης εννοούμε τις διαδικασίες εκείνες που εντάσσουν την ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευομένων στην εκπαιδευτική πράξη. Συνδέονται στενά με την κριτική θεωρία και τις θεωρίες του γνωστικού και κοινωνικού εποικοδομητισμού. Εστιάζουν όχι μόνο στο αποτέλεσμα της διδακτικής πράξης, αλλά και στην ίδια τη διαδικασία της μάθησης. Οι εκπαιδευόμενοι εμπλέκονται στην εκπαιδευτική διαδικασία, η οποία συχνά έχει ως αφετηρία τα βιώματά τους. Την επηρεάζουν, τη συν-διαμορφώνουν και οικοδομούν τη μάθησή τους σε αλληλεπίδραση με τους άλλους εκπαιδευομένους και με τους εκπαιδευτικούς. Οι εκπαιδευτικοί μετασχηματίζουν τον ρόλο τους και, από μεταδότες της γνώσης, γίνονται υποστηρικτές και διευκολυντές της μάθησης.

Οι συνθήκες μάθησης που συγκροτούνται διδάσκοντας με συμμετοχικές μεθόδους καλλιεργούν κοινωνικοπολιτικές δεξιότητες και παιδαγωγικές αξίες, όπως αυτές της συνεργασίας, της διαλλακτικότητας, της διαπραγμάτευσης και της συναίνεσης, για την επίτευξη ενός κοινού στόχου. Συντελούν στην αναβάθμιση της αυτοεικόνας και της αυτοπεποίθησης των εκπαιδευομένων, προάγουν τις δημοκρατικές διαδικασίες στη μάθηση και την κοινωνία και ασκούν τη δημοκρατική συμπεριφορά. Συμβάλλουν, έτσι, στη διαμόρφωση πολιτών με συγκροτημένη ατομική και κοινωνική ταυτότητα, με κριτική σκέψη, ηθική και γνωστική αυτονομία και δημοκρατικό ήθος. Με τον τρόπο αυτόν οι συμμετοχικές μέθοδοι διδασκαλίας και μάθησης επιτρέπουν στους νέους και ενήλικους εκπαιδευομένους να αποκτήσουν τις δεξιότητες και τις αξίες που θα τους επιτρέψουν να έχουν έναν ενεργό ρόλο σε μια δημοκρατική κοινωνία και να συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Οι συμμετοχικές μέθοδοι διασταυρώνονται με μια τάση –ή καλύτερα ένα ζητούμενο– που διαμορφώνεται σταδιακά τις τελευταίες δεκαετίες. Αναφερόμαστε στη διαμόρφωση τοπικών κοινωνιών, όπου οι πολίτες συμμετέχουν ενεργά στη λήψη αποφάσεων, και κοινοτήτων που προάγουν αφενός την ενδυνάμωση και τη χειραφέτηση των μελών τους και αφετέρου την κοινωνική μάθηση. Σημαντικός παράγοντας στη διαμόρφωση αυτής της τάσης υπήρξε, μεταξύ άλλων, και η περιβαλλοντική σκέψη, η οποία ήδη από τη δεκαετία του 1960 επιδίωκε την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων μέσω της συμμετοχής των πολιτών και όλων των εμπλεκομένων σε συλλογικές και συνεργατικές διαδικασίες. Ορόσημο σε αυτή την προσπάθεια υπήρξε η 2η Διακυβερνητική Διάσκεψη Κορυφής στο Ρίο το 1992 «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», η οποία καθιέρωσε και την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης. Στη διάσκεψη αυτή θεσπίστηκε το σχέδιο δράσης για τον 21ο αιώνα, η Ατζέντα 21. Εκεί αναγνωρίζεται, επίσημα πλέον, ότι βασικός άξονας για την αντιμετώπιση των προβλημάτων και τη δρομολόγηση της αειφορίας σε παγκόσμιο και τοπικό επίπεδο είναι οι συμμετοχικές διαδικασίες που ενημερώνουν, ευαισθητοποιούν, ενδυναμώνουν, κινητοποιούν και εμπλέκουν τους πολίτες στη διαμόρφωση των αποφάσεων. Στον πυρήνα αυτής της προσέγγισης βρίσκονται οι τοπικές Ατζέντα 21, τα τοπικά δηλαδή σχέδια δράσης μέσω των οποίων οι κοινότητες θα διαμορφώσουν με συμμετοχικές διαδικασίες τη δική τους αειφόρο ανάπτυξη. Στη συνέχεια και μέχρι σήμερα, η λογική αυτή κυριαρχεί στα πεδία διαλόγου του περιβάλλοντος και της αειφορίας και ουσιαστικά διεκδικεί πιο συμμετοχικές μορφές δημοκρατίας. Στο πλαίσιο αυτό αναπτύσσονται διάφορες συμμετοχικές μεθοδολογίες για την ενεργή εμπλοκή των πολιτών στις κοινοτικές διεργασίες.

Ως εκ τούτου, διαμορφώνεται ένα αλληλεπιδραστικό πλαίσιο μεταξύ εκπαίδευσης και κοινωνίας, στο οποίο οι συμμετοχικές διαδικασίες παίζουν κομβικό ρόλο: η εκπαίδευση διαμορφώνει πολίτες που θα συμμετάσχουν στην κοινοτική ανάπτυξη και οι κοινότητες γίνονται πεδίο μάθησης για τους εκπαιδευομένους. Η ίδια η συμμετοχή εκλαμβάνεται ταυτόχρονα ως σκοπός και ως μέσο: ως σκοπός για την ανάπτυξη της μάθησης της συμμετοχής στην εκπαίδευση και την κοινότητα, και ως μέσο για την εκπαιδευτική και κοινοτική ανάπτυξη προς την αειφορία.

Στο σημείο αυτό θα μιλήσουμε με συντομία για το δεύτερο πεδίο, στο οποίο εστιάζουμε σε αυτό το βιβλίο. Η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία είναι μετεξέλιξη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, η οποία γονιμοποιήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες με την έννοια της αειφορίας. Η τελευταία συμπυκνώνει ένα νέο όραμα για τις κοινωνίες και, σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη, αναλύεται σε 17 στόχους, τους οποίους η ανθρωπότητα οφείλει σταδιακά να εκπληρώσει (π.χ. μηδενική φτώχεια, φθηνή και καθαρή ενέργεια, υπεύθυνη παραγωγή και κατανάλωση κ.ά.). Το όραμα της αειφορίας καλλιεργήθηκε στους κόλπους των περιβαλλοντικών κινημάτων και έχει ως βασική ιδέα την κοινωνική αλλαγή στην κατεύθυνση της ισόρροπης σχέσης ανάμεσα στην κοινωνία, τη φύση, την οικονομία και την πολιτική. Η νέα αυτή ισορροπία απαιτείται προκειμένου να επιλυθούν τα σοβαρά περιβαλλοντικά και κοινωνικά ζητήματα που αναδεικνύονται στη σύγχρονη εποχή, όπως η κλιματική αλλαγή, οι ανισότητες, η κάθε λογής ρύπανση και η υποβάθμιση της φύσης, η μετανάστευση κ.ά.

Η αειφορία λοιπόν, ως όραμα και αίτημα, ζητά ριζικές αλλαγές στις αναπτυξιακές και πολιτικές επιλογές και κυρίως στις αξίες που στηρίζουν τις αποφάσεις σε τοπικό και διεθνές επίπεδο και προκαλούν προβλήματα, καθώς διαρρηγνύουν την κοινωνική συνοχή. Γι' αυτό προτείνει αφενός την καλλιέργεια αξιών της αειφορίας με βάση την οικολογική και κοινωνική δικαιοσύνη και αλληλεγγύη και αφετέρου τη συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης απόφασης. Η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία είναι το μέσον προκειμένου να εκπληρωθούν τέτοιου είδους κοινωνικές αλλαγές. Οι στόχοι της κινούνται στο πεντάπτυχο Συνειδητοποίηση, Γνώσεις, Ικανότητες, Αξίες και Συμμετοχή-Δράση. Οι στόχοι αυτοί συγκροτούνται και συνεργούν με σκοπό τη διαμόρφωση δημοκρατικών πολιτών με ενεργή συμμετοχή στην κοινωνία, προκειμένου να πραγματώσουν συνθήκες αειφορίας στον τόπο τους και στον πλανήτη.

Η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία έχει μετανεωτερικό χαρακτήρα. Με δεδομένο τον ριζοσπαστικό σκοπό της και τη λειτουργία της ως εκπαίδευσης για την αλλαγή, έχει αντλήσει τα θεωρητικά και μεθοδολογικά της στοιχεία κυρίως από την κριτική παιδαγωγική και τις κοινωνιοπολιτισμικές θεωρήσεις για τη μάθηση. Έχει διαμορφώσει ένα δημοκρατικό, συνεργατικό και χειραφετικό πλαίσιο με βασικά στοιχεία μεταξύ άλλων:

- Τη διεπιστημονική, συστημική και διαθεματική προσέγγιση της γνώσης, ώστε να συγκροτείται η περιβαλλοντική, η κοινωνικο-πολιτισμική και η οικονομική διάσταση της κοινωνίας και της εκπαίδευσης σε ένα ενιαίο πλαίσιο.
- Την καλλιέργεια της ικανότητας δράσης μέσω εκπαίδευσης για την ιδιότητα του δημοκρατικού, ενεργού και κριτικά σκεπτόμενου πολίτη (καλλιέργεια της πολιτειότητας).
- Τη διερεύνηση των αξιών που στηρίζουν αποφάσεις και επιλογές και την καλλιέργεια των αξιών της αειφορίας.
- Τις βιωματικές, ενεργητικές, επικοινωνιακές, δημοκρατικές, συνεργατικές προσεγγίσεις στη διδασκαλία και τη μάθηση.

Η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία αφορά τόσο τη σχολική και με-

τασχολική εκπαίδευση όσο και την εκπαίδευση ενηλίκων στην τυπική, τη μη τυπική και την άτυπη μορφή της. Κομβικά πεδία για την ανάπτυξή της αποτελούν οι δομές εκπαίδευσης και η κοινότητα. Τα σχολεία, τα πανεπιστήμια και γενικά οι δομές εκπαίδευσης καλούνται αφενός να εκπαιδεύουν τους σπουδαστές τους ως δυνάμει συμμετοχικούς και ενεργούς δημοκρατικούς πολίτες και αφετέρου να εξελιχθούν σε αειφόρους οργανισμούς μάθησης, δηλαδή να διέπονται εσωτερικά από τις αξίες και τις πρακτικές της συνεργασίας, της επικοινωνίας, της δημοκρατίας και της αλληλεπίδρασης. Ταυτόχρονα πρέπει να είναι ανοικτά στην κοινότητα στην οποία βρίσκονται, συμπράττοντας σε κοινούς συνεργατικούς σχεδιασμούς και δράσεις, ενώ και η κοινότητα οφείλει να είναι ανοικτή στη συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς φορείς. Οι συνεργασίες αυτές λειτουργούν με στόχο την ανάπτυξη της σχετικής μάθησης, παράλληλα όμως συντελούν στην ανάπτυξη τόσο της κοινότητας όσο και του σχολείου στην κατεύθυνση της αειφορίας.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, αναδύονται ως προσδιοριστικά στοιχεία της μάθησης, στο πλαίσιο της εκπαίδευσης για το περιβάλλον και την αειφορία, η συμμετοχή, η συνεργασία, η αλληλεπίδραση, η επικοινωνία, η δράση, η αλλαγή, η δημοκρατία, η διεπιστημονική προσέγγιση, ο ενεργός πολίτης, η επίλυση προβλημάτων και γενικότερα αξίες, χαρακτηριστικά και δεξιότητες της δημοκρατικής ζωής. Τέτοιου είδους μάθηση δεν μπορεί να αναπτυχθεί μέσω της παραδοσιακής δασκαλοκεντρικής διδασκαλίας της παθητικότητας, του ατομικισμού και του ανταγωνισμού. Μόνο με τη χρήση συμμετοχικών μεθόδων μπορούν να αναπτυχθούν οι στόχοι της εκπαίδευσης αυτής και να πραγματωθεί η αειφορία. Για τον λόγο αυτόν η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία άντλησε από τις παιδαγωγικές επιστήμες συμμετοχικές διαδικασίες διδασκαλίας και μάθησης, τις ανάπτυξε, σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα τις ανάδειξε, δημιούργησε νέες και τις ενσωμάτωσε στη διδακτική της μεθοδολογία.

Όλα τα παραπάνω υποδεικνύουν μια ισχυρή συμβιωτική σχέση ανάμεσα στην εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία, τις συμμετοχικές μεθόδους, τις εκπαιδευτικές δομές και την κοινότητα. Αν όλοι αυτοί οι παράγοντες συνδεθούν λειτουργικά, θα προκύψουν δράσεις και δυναμικές που θα βελτιώσουν τόσο την εκπαίδευση όσο και τις κοινότητες στη διαδρομή τους προς την αειφορία.

Υπό το πρίσμα αυτής της λογικής εκπονήσαμε αυτό το βιβλίο, το οποίο σημειώνουμε ότι είναι τόσο θεωρητικό όσο και πρακτικό. Απευθύνεται τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην κοινότητα. Θεωρούμε ότι μπορεί να είναι χρήσιμο σε εκπαιδευτικούς κάθε βαθμίδας, στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση, καθώς και σε οργανισμούς της κοινότητας, δήμους, φορείς, ομάδες ενδιαφερόντων κ.ά. Επισημαίνουμε ότι δεν εξαντλούμε σε καμία περίπτωση τις συμμετοχικές μεθόδους. Επιλέξαμε μεθόδους που κατέχουν κεντρικό ρόλο στην επίτευξη των στόχων της εκπαίδευσης για το περιβάλλον και την αειφορία, την οποία επιστημονικά υπηρετούμε. Επίσης παρουσιάζουμε εκείνες τις οποίες έχουμε πολλές φορές εφαρμόσει σε διάφορα μαθησιακά περιβάλλοντα, στο σχολείο και στην κοινότητα. Γιατί αυτό το βιβλίο είναι το αποτέλεσμα μακροχρόνιας ενασχόλησης, έρευνας, μαθητείας και εμπειρίας. Καθεμία μέθοδος έχει πολλές

παραλλαγές και χρήσεις. Ο τρόπος με τον οποίο τις παρουσιάζουμε ανταποκρίνεται μεν στη σχετική για κάθε μέθοδο βιβλιογραφία αλλά έχει περάσει μέσα από το φίλτρο της δικής μας εμπειρίας. Ουσιαστικά παρουσιάζουμε τις εκδοχές όπως προέκυψαν από τα δικά μας βιώματα.

Το βιβλίο αναπτύσσεται σε 6 ενότητες και 17 κεφάλαια. Κάθε κεφάλαιο περιλαμβάνει μία μέθοδο διδασκαλίας και μάθησης. Συνολικά παρουσιάζονται 17 μέθοδοι, οι οποίες έχουν βασικό κοινό συστατικό την ενεργό συμμετοχή και τη συνεργασία στη μάθηση και την κοινωνία αλλά διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τη στοχοθεσία και ως προς τη διαδικασία. Άλλες έχουν περισσότερο γνωστικούς στόχους και άλλες επικεντρώνουν στις αξίες, άλλες υλοποιούνται στην τάξη και άλλες στο πεδίο, ενώ άλλες έχουν πιο στρατηγικό χαρακτήρα. Άλλες απευθύνονται περισσότερο στην εκπαίδευση και άλλες αφορούν περισσότερο την κοινότητα. Όλες όμως μπορούν να χρησιμοποιηθούν παντού, ως έχουν ή προσαρμοσμένες, ανεξάρτητα η μία από την άλλη ή σε συνδυασμό μεταξύ τους, ανάλογα με την περίπτωση και τις προθέσεις των οργανωτών, συντονιστών και εκπαιδευτικών.

Τα 17 κεφάλαια-μέθοδοι ομαδοποιούνται σε ενότητες. Η κατάταξη των μεθόδων σε ενότητες έγινε με βάση κάποια κοινά στοιχεία τους, τα οποία θέλουμε να αναδείξουμε. Επισημαίνουμε ότι δεν είναι ο μοναδικός τρόπος ομαδοποίησης των μεθόδων και ότι η υιοθέτηση διαφορετικών κριτηρίων θα οδηγούσε, ενδεχομένως, σε διαφορετικές ταξινομίες.

Στην 1η ενότητα, «Οι μέθοδοι πλαίσιο (πρότζεκτ – επίλυση προβλήματος) και η μελέτη περίπτωσης», έχουμε ομαδοποιήσει τρεις μεθόδους διδασκαλίας και μάθησης –το πρότζεκτ, την επίλυση προβλήματος και τη μελέτη περίπτωσης– γιατί έχουν πολλά κοινά σημεία, αλληλοσυμπληρώνονται μεταξύ τους και θα μπορούσε η μία να ενσωματωθεί στην άλλη. Γι' αυτό οι τρεις αυτές μέθοδοι μελετώνται καθεμία ξεχωριστά αλλά και σε σχέση μεταξύ τους. Η πιο στρατηγική μέθοδος είναι το πρότζεκτ, το οποίο όμως σε πολλές περιπτώσεις διασταυρώνεται και συμφύεται με την επίλυση προβλήματος. Η μελέτη περίπτωσης πάλι ακολουθεί την ίδια λογική με την επίλυση προβλήματος, σε συντομότερη και σε πολλές περιπτώσεις απλούστερη εκδοχή, ενώ θα μπορούσε κάλλιστα να ενσωματωθεί και στο πρότζεκτ.

Ειδικότερα όσον αφορά τις μεθόδους πρότζεκτ και επίλυση προβλήματος, σε διαφορετικό βαθμό η καθεμία αποτελεί μέθοδο-πλαίσιο με τη λογική ότι στην πορεία ανάπτυξής της μπορεί να ενσωματώσει τις περισσότερες από τις υπόλοιπες μεθόδους που προτείνονται σε αυτό το βιβλίο.

Η 2η ενότητα «Μέθοδοι για τις αξίες και παραστατικές μέθοδοι» περιλαμβάνει τέσσερα κεφάλαια που αντιστοιχούν σε ισάριθμες μεθόδους διδασκαλίας και μάθησης: το ηθικό δίλημμα, το παιχνίδι ρόλων, τη διαλογική αντιπαράθεση και το θέατρο φόρουμ. Και οι τέσσερις έχουν σχέση με την επεξεργασία αξιών σε διαφορετικό βαθμό η καθεμία. Σε ένα συνεχές τοποθέτησης των μεθόδων αυτών με κριτήριο την επικέντρωση στις αξίες, ξεκινούμε από το ηθικό δίλημμα ως κατεξοχήν μέθοδο επεξεργασίας αξιών και, περνώντας από το θέατρο φόρουμ και το παιχνίδι ρόλων, φτάνουμε στη διαλογική

αντιπαράθεση, η οποία επεξεργάζεται αξίες με πιο έμμεσο τρόπο, καθώς επικεντρώνει και σε γνωστικούς στόχους. Τέλος, οι τρεις τελευταίες μέθοδοι άπτονται των παραστατικών τεχνών και κυρίως του θεάτρου, είτε επειδή εκεί στηρίζεται όλη η λογική της μεθόδου, όπως στην περίπτωση του θεάτρου φόρουμ, είτε επειδή οι συμμετέχοντες απλώς υποδύονται ρόλους, όπως στο παιχνίδι ρόλων, ή επειδή η μέθοδος εστιάζει στην επιχειρηματολογία η οποία εμπεριέχει τη ρητορική και στηρίζεται στη γλώσσα του σώματος, όπως στη διαλογική αντιπαράθεση.

Η 3η ενότητα «Μέθοδοι χαρτογράφησης και πεδίου» περιλαμβάνει τρία κεφάλαια που αντιστοιχούν σε τρεις μεθόδους: τη χαρτογράφηση εννοιών, τη χαρτογράφηση κοινότητας και τη μελέτη πεδίου. Ομαδοποιήσαμε τις μεθόδους αυτές με κριτήρια που προφανώς προκύπτουν από τους τίτλους τους. Οι δύο πρώτες έχουν κοινό σημείο τη διαδικασία της χαρτογράφησης, παρόλο που διαφοροποιούνται σαφώς μεταξύ τους. Η χαρτογράφηση εννοιών αρκείται σε ασκήσεις επί χάρτου, κωδικοποιώντας και οπτικοποιώντας πληροφορίες και σχέσεις μεταξύ εννοιών και φαινομένων. Η χαρτογράφηση κοινότητας βγαίνει έξω, χαρτογραφεί το πεδίο και αναδεικνύει τα θετικά σημεία της κοινότητας στην οποία ανήκουν οι συμμετέχοντες. Ακριβώς ως μια μέθοδος που αφορά το πεδίο, ομαδοποιείται με την τρίτη μέθοδο, τη μελέτη στο πεδίο, η οποία όμως περιλαμβάνει και ασκήσεις επί χάρτου σε εσωτερικούς χώρους.

Η 4η ενότητα «Μέθοδοι οραματισμού» περιλαμβάνει τρία κεφάλαια-μεθόδους: την αναζήτηση ενός κοινού μέλλοντος, το εργαστήριο του μέλλοντος και συνοπτικά τον καθοδηγούμενο οραματισμό. Και οι τρεις μέθοδοι αναφέρονται στη διαμόρφωση συλλογικών οραμάτων από τις κοινότητες, δηλαδή από ομάδες που συνδέονται με κοινά ενδιαφέροντα, ανάγκες και επιθυμίες, ώστε δημοκρατικά να δρομολογήσουν κατάλληλες δράσεις και αλλαγές για να τα προσεγγίσουν. Βασικό χαρακτηριστικό και των τριών μεθόδων είναι ότι στηρίζονται στην εμπέδωση ενός κοινού υπόβαθρου, ενός κοινού τόπου δηλαδή, αλλά και στην «περιθωριοποίηση» των εδραιωμένων διαφορών και συγκρούσεων που εμποδίζουν τα μέλη μιας κοινότητας να συνεργαστούν εποικοδομητικά προς έναν κοινό σκοπό. Το πεδίο δράσης τους δεν περιορίζεται μόνο στην αντιμετώπιση των κοινωνικών-περιβαλλοντικών ζητημάτων, αλλά προσανατολίζεται και στη συνολική ανάπτυξη της κοινότητας στο πλαίσιο της αειφορίας.

Στην 5η ενότητα, «Μέθοδοι με καφενεία», περιλαμβάνονται δύο κεφάλαια-μέθοδοι: το καφενείο της αειφορίας και το world café. Εδώ το κριτήριο ομαδοποίησης είναι προφανές και αφορά την έννοια του καφενείου. Και οι δύο μέθοδοι βασίζονται στη συζήτηση, με τη διαφορά ότι στο καφενείο της αειφορίας η συζήτηση είναι σε μεγάλο βαθμό ελεύθερη, ενώ στο world café ακολουθεί συγκεκριμένους κανόνες. Επισημαίνουμε επίσης ότι η πρώτη μέθοδος αποτελεί μια δική μας καινούργια πρόταση, ενώ η δεύτερη είναι μια καταξιωμένη μέθοδος.

Στην 6η και τελευταία ενότητα, «Μέθοδοι παραγωγής ιδεών και διαμόρφωσης πολιτικών», περιλαμβάνονται δύο μέθοδοι: ο καταιγισμός ιδεών και οι επιτροπές πολιτών. Οι δύο αυτές μέθοδοι είναι πολύ διαφορετικές μεταξύ τους. Η πρώτη αφορά μια εξαιρετικά ευέλικτη διαδικασία, εύκολη στην εφαρμογή σε πολλές και διαφορετικές περιπτώ-

σεις, σύντομη, μια μέθοδο «πασπαρτού», που μπορεί να ενσωματωθεί ως επιμέρους διαδικασία σε όλες τις άλλες μεθόδους. Στον αντίποδα, οι επιτροπές πολιτών είναι μια μέθοδος που τυπικά διαρκεί ημέρες, θέλει σχολαστική προετοιμασία, απαιτεί χρόνο και πολύ καλή οργάνωση και απευθύνεται κυρίως στην κοινότητα. Τις ομαδοποιούμε, όμως, σε μια ενότητα γιατί και οι δύο παράγουν ιδιαίτερα σημαντικά προϊόντα: η πρώτη ιδέες που αξιοποιούνται με διάφορους τρόπους σε μαθησιακές και δημιουργικές διαδικασίες και η δεύτερη ιδέες και προτάσεις που απορρέουν από την κοινωνική μάθηση που συντελείται κατά τη διαδικασία εφαρμογής της μεθόδου και οι οποίες δυνητικά αξιοποιούνται στον σχεδιασμό πολιτικών στην κοινότητα.

Εκτός από τις παραπάνω ενότητες, στο τέλος έχουμε συμπεριλάβει το κείμενο «Όροι και έννοιες», όπου διασαφηνίζονται με συντομία έννοιες στις οποίες αναφέρονται όλες οι μέθοδοι που περιλαμβάνονται στο βιβλίο, και συγκεκριμένα η βιωματική μάθηση, η συστημική προσέγγιση, η διεπιστημονικότητα, η επικοινωνιακή διδασκαλία και μάθηση και η συνεργατική μάθηση. Οι έννοιες αυτές αποτελούν συστατικό στοιχείο των μεθόδων αλλά και της εκπαίδευσης για το περιβάλλον και την αειφορία.

Ένα ζήτημα που θέλουμε να σχολιάσουμε εδώ είναι αυτό της ορολογίας και της επιλογής του όρου «μέθοδοι». Στη σχετική βιβλιογραφία στην Ελλάδα και στο εξωτερικό (στην αγγλική και γαλλική γλώσσα που χρησιμοποιούμε κυρίως), η αποτύπωση μιας διδακτικής και μαθησιακής διαδικασίας αποδίδεται με μια πληθώρα όρων, όπως στρατηγική, μοντέλο, μέθοδος, μορφή, προσέγγιση, τεχνική κ.ά. Οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται πολλές φορές αδιάκριτα και είναι δύσκολο να κατανοήσει κανείς τα όρια μεταξύ τους –και, κυρίως, να ορίσει τι ακριβώς σημαίνει ο καθένας– ή αν και με ποιον τρόπο ιεραρχούνται μεταξύ τους και πότε θα έπρεπε να χρησιμοποιούνται, γεγονός που θα μας βοηθούσε να καταλήξουμε και σε ομοφωνία ως προς τη χρήση των όρων. Εμείς επιλέξαμε τον όρο μέθοδος, γιατί θεωρούμε ότι παραπέμπει στον τρόπο οργάνωσης της διδακτικής πράξης, δηλαδή σε μια πορεία που ακολουθούμε για να ολοκληρώσουμε με επιτυχία ένα έργο.

Σε κάθε μέθοδο έχουμε οργανώσει αυτή την πορεία σε φάσεις και στάδια ή/και βήματα, ώστε να είναι σαφής για τους αναγνώστες. Επίσης αναφερόμαστε με συντομία στις καταβολές της κάθε μεθόδου, στο θεωρητικό της πλαίσιο, στα πεδία στα οποία εφαρμόζεται, στις διαφορετικές εκδοχές, καθώς και σε άλλα στοιχεία που θεωρούμε ότι συνεισφέρουν στην κατανόησή της. Τέλος, σε πολλές περιπτώσεις, όπου θεωρήσαμε ότι είναι απαραίτητο, παραθέτουμε συγκεκριμένα παραδείγματα εφαρμογής σε διάφορα μαθησιακά περιβάλλοντα, τα οποία αντλήσαμε από την εμπειρία μας και από τη βιβλιογραφία. Όλα τα παραδείγματα εντάσσονται στο πεδίο της εκπαίδευσης για το περιβάλλον και την αειφορία.

Επισημαίνουμε ότι πρόθεσή μας δεν ήταν να παραδώσουμε ένα εγχειρίδιο οδηγιών για εμψυχωτές και εκπαιδευτικούς προκειμένου να τις εφαρμόσουν ως έχει στην πράξη. Θεωρούμε ότι η διδασκαλία αλλά και η εμψύχωση δεν συνιστούν πεδία εφαρμογής συγκεκριμένων οδηγιών. Αντίθετα, συνιστούν μια δυναμική διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης η οποία αναμορφώνεται διαρκώς ανάλογα με το μαθησιακό περιβάλλον,

το εκπαιδευτικό πλαίσιο και τους παράγοντες που το επηρεάζουν. Γι' αυτό θεωρούμε ότι το βιβλίο αυτό θα μπορούσε να λειτουργήσει ως δεξαμενή ιδεών και πρακτικών επεξεργασμένων τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά για όποιον το χρειάζεται, τόσο στον χώρο της εκπαίδευσης όσο και της κοινότητας.

Τέλος, θέλουμε να σχολιάσουμε κριτικά τα όρια αυτού του βιβλίου. Και οι τρεις συγγραφείς έχουμε την ίδια ιδιότητα και εμπειρία, εργαζόμαστε δηλαδή στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και αυτό είναι το φίλτρο μέσα από το οποίο βλέπουμε τα πράγματα και εκπονήσαμε το βιβλίο. Θα ήταν όμως ιδιαίτερα ενδιαφέρον αν μπορούσαμε να συγκεράσουμε και άλλες οπτικές γωνίες, διαφορετικές από τις δικές μας. Ένα άλλο ζήτημα έγκειται στο ότι δεν παρουσιάζουμε σε πλήρη έκταση και βάθος τις θεωρίες που στηρίζουν τις μεθόδους. Μια τέτοια προσέγγιση ξεφεύγει από τα όρια αυτού του βιβλίου. Θεωρούμε όμως ότι θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη γιατί θα φώτιζε διαφορετικά τις μεθόδους που παρουσιάζουμε. Ζήτημα αποτελεί επίσης η επιλογή και ο αριθμός των μεθόδων που περιλαμβάνονται στο βιβλίο. Στη διεθνή βιβλιογραφία περιγράφονται πάρα πολλές συμμετοχικές μέθοδοι τόσο για την εκπαίδευση όσο και για την κοινότητα. Τις γνωρίζουμε αλλά δεν εμπίπτουν μέχρι στιγμής στην εμπειρία μας. Η περιγραφή τους, η εφαρμογή τους και η δημοσιοποίησή τους όμως θα εμπλούτιζαν τη σχετική βιβλιογραφία στη χώρα μας. Επιπλέον, δεν έχουμε εξειδικεύσει στις ιδιαιτερότητες της εφαρμογής των μεθόδων σε διαφορετικά μαθησιακά περιβάλλοντα και ηλικίες. Η ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων αυτών αξίζει να διευκρινιστεί και να αποτυπωθεί, καθώς θεωρούμε ότι στην καθημερινότητα της εφαρμογής τους εξελίσσονται με διαφορετική δυναμική ανάλογα με το μαθησιακό περιβάλλον, τα χαρακτηριστικά των εκπαιδευομένων/συμμετεχόντων, τον χρόνο, τις προθέσεις, τους εκπαιδευτικούς/εμψυχωτές, το θέμα κ.ά.

Το δικό μας έργο λοιπόν τελειώνει προσωρινά εδώ αλλά η σχετική έρευνα και εμπειρία θα πρέπει να συνεχιστούν και να αποτυπωθούν.